

Tisti, ki imajo velike oči, imajo dober spomin. In Shakespeare je imel velike oči

Če bi danes v Evropi za skupni jezik imeli latinščino, najbrž tudi ne bi bilo večine težav, ki jih imamo v EU.

[Boštjan M. Zupančič](#)

sobotnaPRILOGA

sob, 21.11.2015, 06:00

Zgodnje poglobljanje, treniranje in dril v duhu antičnega jezika, ki je še danes koren vseh romanskih jezikov, je nekaj, brez česar Shakespeara prav gotovo ne bi imeli. Vsaj to je jasno. Toda večina ljudi danes zmotno domneva, da je latinščina mrtev jezik, da se ga zato nima smisla učiti.

Kaj imajo skupnega latinščina, genij in talent? Williama Shakespeara. Shakespeara brez latinskega drila pri gospodu Jenkinsu v osnovni šoli v Stratfordu ne bi bilo. Drame in sonete je napisal tako rekoč mimogrede. Za genija je značilna lahkotnost, s katero mu gre nekaj od rok, pa da pri tem še neizmerno uživa ...

V osnovni šoli v Stratfordu (Stratford-upon-Avon) – imenovala se je Kraljeva nova šola (King's New School) – so morali dečki, ki so jo obiskovali, vstajati zelo zgodaj. Pouk se je začel ob šesti uri zjutraj (pozimi ob sedmih) in je trajal do enajstih. Potem je bila ena ura za kosilo, ob dvanajstih pa se je delo nadaljevalo do šeste ure zvečer. Učili so se dvanajst ur na dan, šest dni na teden, dvanajst mesecev na leto.

Stavba, v kateri je bil pouk, je v Stratfordu v celoti ohranjena. Učilnica je bila, kot je bilo to res tudi v podeželskih šolah v Sloveniji (moja mati je na taki šoli v Izlakah učila v dvajsetih letih prejšnjega stoletja), ena za vse generacije. V stratfordski šoli so v istem prostoru učili najmlajše (sedem let) pa tudi najstarejše (štirinajst do petnajst let). Gospod učitelj Thomas Jenkins je bil za tiste čase izjemno dobro plačan (20 funtov na leto), imel pa je tudi mlajšega pomočnika. Obetavni fantje so lahko upali na stratfordsko štipendijo, s katero so jih napotili v Oxford ali Cambridge. Mladega Williama, kot bomo videli, pa niso.

Latinski dril

Predmetnik v šoli je bila v glavnem latinščina, poleg nje je bilo le nekaj aritmetike in to je bilo to. Latinščina je bila čisti spominski dril, besede, nepravilni glagoli, slovnica. Vadili so se tudi v iskanju sinonimov in pomnili idiome.

So pa učenci morali nastopati v Terencovih, Plavtovih in drugih latinskih dramah in veseloigrah, na primer v Plavtovi komediji Dvojčka. Slednjo je Shakespeare kasneje predelal v Komedijo zmešnjav. (Oton Župančič jo je prevedel leta 1930.) Kakor je pri Rimljanih veljalo, da nisi izobražen, če ne znaš grško, tako je v Angliji v 16. stoletju veljalo, da ne moreš biti gentleman, če ne znaš latinsko.

Žal se nam danes, ko se utapljamo v mediokriteti, zdi, da je pedagoški poudarek na antičnem jeziku brez praktične vrednosti. V Franciji prav zdaj poteka bitka z narcisoidno ministrico za šolstvo, ker želi odpraviti tisto malo latinščine, ki je še ostalo. Na pravnih fakultetah so po

letu 1968 odstranili iz predmetnika rimsko pravo, ki ima isto funkcijo, v Pragi pa se prav zdaj pripravljajo, da bodo storili isto. Še naša generacija pa je vstajala ob šestih in hodila v šolo ponavljat latinske nepravilne glagole: tu gre zahvala takratnemu profesorju latinščine, ki je z nami to počel ex privata diligentia. Pred prvo svetovno vojno so tiste, ki na realki niso imeli latinščine in grščine, zaničljivo imenovali 'realfukse'. Mi smo je še imeli po šest ur na teden. Mimogrede, Shakespeareov talent za pesniško metriko, očiten tudi v Sonetih, je moral biti posledica istega latinskega treninga: Ovid je nekje napisal, da mu je heksameter prešel v kri in da ne zna več drugače kot v heksametru niti govoriti.

Nobenega dvoma ni, da Shakespeara brez latinskega drila pri gospodu Jenkinsu v osnovni šoli v Stratfordu ne bi bilo. Za razliko od njegovih londonskih prijateljev Roberta Greena (1558–1592), Christopherja Marlowa (1564–1593) in drugih pravih gospodov (gentlemen) je bil William brez vsake univerzitetne izobrazbe. V London, ki je takrat štel le kakih 200.000 prebivalcev, je iz Stratforda pobegnil brez prebitega penija v žepu. Začel je tako, da je pred gledališči skrbel za konje, s katerimi so obiskovalci prihajali, to je prihajali na predstavo. Greene in drugi so mu sicer kasneje očitali, da se je kitil z njihovim perjem (an upstart Crow, beautified with our feathers), a Shakespeare je vse življenje blestel v tem, da je znal genialno krasti tuje literarne ideje.

Izvirnost?

Razen v sonetih pri njem ni povsem izvirne ideje; njegov genij je bil v dramaturški predelavi plagiiranega. Romeo in Julija, na primer, sta med drugim povzeta iz Ovidove metamorfoze (v heksametru) Píram in Tizba (Pyramus et Thisbe, iuvenum pulcherrimus alter, altera, quas Oriens habuit, praelata puellis ...). Za tovrstno izposojjo od drugih je potreben dober spomin in Shakespeare je imel fenomenalnega. Črpal je od vseh drugih literatov pa tudi iz vsakdanjega življenja; spomnil se je pogovorov in vsega drugega iz svojega otroštva in vsakdana, kar je lahko literarno uporabil. Pravijo, da imajo tisti, ki imajo velike oči, dober spomin. In Shakespeare je imel velike oči.

V knjigi *Will in the World*, ki je izšla nedavno, je imel Američan Stephen Greenblatt očitno ambicijo demistificirati Shakespeara. Za površnega bralca, ki mu naivno sledi, je ta 'kolonialna' literarna razčlemba morda celo prepričljiva. Greenblatt s pedantnim vzporejanjem Shakespeareovih življenjskih prelomnic in posameznih citatov iz njegovih dram, komedij in na koncu tragedij išče razlage in razloge tako za Williamove prelomnice kakor za posamezna njegova dela. Učinek je porazen, na koncu od Shakespeara, ker ga tako nivelizira, ne ostane nič. Greenblatta seveda ne moremo niti primerjati z Oscarjem Wildom – čeprav se lahko reče, da Wilde pretirava v nasprotno smer – in njegovim ekstatičnim esejem *The Portrait of Mr. W. H.*

Talent

Shakespeare sam pa hvala bogu vendarle ostaja fascinanta uganka. Če bi se osredotočili le na njegov prirojeni talent, pa tudi ne bi prišli daleč. Njegova oče in mati nista bila nič posebnega, enako velja za njegove brate in sestre ter njegove potomce. Vsekakor pa je genetika s tem morala nekaj imeti, to priznava tudi Greenblatt, ker je na daleč očitno, da se je William v Londonu uveljavil izključno s svojim literarnim in igralskim talentom. Tudi za slednjega, še zlasti v zadnjih letih, ko so se predstave v njegovem gledališču vrstile z naglico, je treba imeti odličen spomin. Ob tem je zanimivo, kar opazimo tudi v Firencah 15. stoletja – te so imele le 20.000 prebivalcev, tako kot kakšna Ajdovščina –, v Parizu v začetku 20. stoletja in drugje, da

so se talenti naenkrat ne le nakopičili, ampak da so po logiki genialnosti našli drug drugega, se pretvorili v elitne združbe. Te so seveda na vse člane delovale pospeševalno, katalitično.

Beseda talent ima na primer v njujorški angleščini posebno mesto, tam se jemlje za nekaj samo po sebi umevnega. Ljudje namreč prihajajo v New York iz vse Amerike, da bi se tam preskusili, ali imajo ta slavni 'talent'. (Tako je moralo biti tudi za Shakespeara, ko je iz Stratforda prišel v London.) Talent seveda ni isto kot IQ, govoriti o ustvarjalnosti nasploh pa tu tudi ne zaleže. Pri ustvarjalnosti gre za Csíkszentmihályijev pretok idej (flow); ta se res sproži šele po truda polni (dril) začetni investiciji v znanje. Podobno idejo, kot bomo videli, je imel tudi Stefan Zweig.

Vsak, ki je kdaj hodil v glasbeno šolo ali na risarski tečaj, na primer k pokojnemu Savu Sovretu v Vodnikovo domačijo, ve, da imajo le nekateri redki sotrudniki talent. Talent je nekaj danega – in zelo na redko posejanega. Ali ga imaš ali pa ga nimaš. Nihče pa ne ve, od kod prihaja. Za večino tistih, ki nimamo izrazitega talenta, še vedno preostane rutinsko, tudi visokošolsko šolanje.

Pred leti sem našo virtuožno pianistko Dubravko Tomšič vprašal, ali imajo na glasbeni akademiji kaj talentov. Odgovorila mi je, da bi talenti še bili, a da niso pripravljene trdo delati. Če vemo, kakšen je bil njen parcours, hitro najdemo paralelo med latinskim drilom v Stratfordu na eni in ranim glasbenim drilom na drugi strani. Bo že nekaj na tem. Bilo pa bi napak mukotrpnosti zgodnjega treninga, čeprav je to veljalo tako za Mozarta kot za Beethovna – oba sta njuna očeta strogo in včasih grobo priganjala k vadbi –, pripisati izključno vlogo pri pojasnjevanju genialnosti. Dril je brez dvoma potreben, ni pa tudi zadosten pogoj. Recimo, da je dril potreben za to, da bi poprej skrit talent sploh prišel do izraza. Seveda pa so predpogoji za ustvarjalnost v glasbi povsem drugačni od tistih v literaturi.

Treba je enakega, da prepozna svojega

Eno od spoznanj, ki so se mi porodila ob branju Greenblattove biografije Williama Shakespeara, je, da genija lahko enakovredno presojujejo le – geniji. Vsaka druga biografija je nujno tudi plebeizacija izrednega na raven običajnega. Ne pravim, da ima Oscar Wilde v svojem eseju o Shakespearu popolnoma prav, je pa precej bliže resnici kot Greenblatt. Konec koncev tudi ni naključje, da je pri nas Shakespeara prevajal pesniški genij Otona Župančiča. Kot pravijo v angleščini, it takes one to recognise one: treba je enakega, da prepozna enakega.

Stefan Zweig ima drugo teorijo. V noveli Buchmendel pa tudi v noveli o šahu izrecno pove, da bo v življenju s svojim talentom prodrli tisti, ki ima glede tega, s čimer se ukvarja – monomanijo. Monomanija je psihiatrični izraz za popolno obsedenost z eno stvarjo: pri Buchmendlu s starimi knjigami in pri drugi noveli s šahom. V tem je za Zweiga gotovo tudi nekaj avtobiografskega, obsesivnega in kompulzivnega. Razlaga pa je spet uravnilovska, saj morda predpostavlja, da lahko brez talenta uspe vsak, ki se stoodstotno poglobi v materijo. To je ta slavni Csíkszentmihályijev pretok idej, a pri Shakespearu ne moremo govoriti niti o tem, da umetniško ustvarjanje zahteva celega človeka.

Pri Shakespearu ne more biti niti govora o monomaniji; delal je vse mogoče, se ukvarjal z režijo, ravnateljstvom gledališča Globe in truplo Kraljevih mož (King's Men), s plačili računov in sploh s poslom, pa še z zvitim in skrbnim investiranjem v svojem Stratfordu, da se je na koncu lahko tja spodobno umaknil. Drame in sonete je napisal tako rekoč mimogrede. Tu je

skrita pomembna poanta. Za genija je značilna lahkotnost, s katero mu gre nekaj od rok, pa da pri tem še neizmerno uživa. To je morda prvi poudaril Dante z znano sentenco v knjigi *De Monarchia* (1.13.2-3), češ da je vse, kar človek (pristno) počne, izraz njegove želje, da bi izrazil svoje notranje bistvo. Iz tega sledi, da je, toliko kot je to pristno, užitek posledica, danes bi rekli te samoaktualizacije. Ta pa človekovo bit (*agendis esse*) povečuje in krepi.

Gre pa za eksistencialno vprašanje, kako se dokopati do Dantejeve samoaktualizacije. To je tudi vzrok in posledica notranje energije. Naš Cankar je v nekem svojem pismu zapisal, da piše črtice, ker 'za kaj večjega pač ni energije'. Za vsak ustvarjalni podvig je potrebna enormna energija in Shakespeare je vedel, da brez nje ni nič. Ko mu je je pričelo zmanjkovati, se je brž umaknil nazaj v Stratford. Tam je le nekaj let po tej načrtovani upokojitvi umrl. Ne vemo, od česa je star dvainpetdeset let umrl, vemo pa, da mu je njegova 'temna dama' (*dark lady*) iz Sonetov podarila med drugim tudi spolno bolezen. Morda je bil to sifilis in na koncu usoden.

Latinščina

Zgodnje poglobljanje, treniranje in dril v duhu antičnega jezika, ki je še danes koren vseh romanskih jezikov, je, kot rečeno, nekaj, brez česar Shakespeara prav gotovo ne bi imeli. Vsaj to je jasno. Toda večina ljudi danes zmotno domneva, da je latinščina mrtev jezik, da se ga zato nima smisla učiti. Stari so boljše razumeli, da brez latinščine, pri Rimljanih grščine, ni prave izobrazbe. V čem je torej ta stvar?

Po mojem je Shakespearovo genialnost mogoče v veliki meri pripisati nečemu malodane magičnemu.

Danes na primer empirično vemo, da zmožnost govoriti dva jezika otroku zvišuje IQ. Toda to je le vrh še neznane ledene gore. Znani ameriški kritik Lewis H. Lapham je nekoč (kot urednik) v uvodniku literarne revije *Harper's* zapisal, da zadnjih trideset let svet ni videl velikega romana; zadnji da je bil *Sto let samote Gabriela Garcíe Márqueza*. To je bilo nekako leta 1980, pa dvomim, da bi bil Lapham danes kaj drugačnega mnenja. Verjetno to ni edini razlog, zagotovo pa vemo, da je klasična izobrazba – in to v ranih letih poprej nižje in srednje gimnazije – dajala ljudi, ki so bili zmožni napisati velike literarne tekste.

Poglobljanje v latinski jezik je poglobljanje v kulturo izražanja, ki je od moderne povsem drugačna. (Le malo ljudi danes ve, da je bil Julij Cezar vseskozi najprej govornik in literat, šele v kasnejših letih, za razliko od Cicerona, tudi vojskovodja.)

Shakespearovi sošolci so se na pamet učili množice idiomov in sinonimov – ne samo v latinščini. Napor, ki ga mora otrok napraviti, da premaga oviro razlike med modernim in antičnim jezikom, je napor, kot bi rekli antropologi, akulturiranja; prisiljen se je vsaj delno poistovetiti s svetom, ki je bil na primer od angleškega v 16. stoletju radikalno drugačen.

Povedano drugače, angleščina je bila provincialna, prav tako francoščina, da o nemščini in ruščini sploh ne govorimo. Zato so v zahodnih kulturah kot skupni jezik (*lingua franca*) uporabljali latinščino. Milo rečeno, to jih je reševalo pred provincialnostjo, parokialnostjo. Eh, če bi bilo to res tudi danes, večine težav, ki jih imamo v Evropski uniji, ne bi bilo. Kot je rekel Lacan, nezavedno je strukturirano kot jezik – morda boljše kot dva ali trije jeziki.

